

NOTA AD LECTORES

Quandoquidem anno proximo, 1974, recurret cum Commissionis historicae ordinis Praemonstratensis, tum periodici ab ea editi Analecta Praemonstratensia, quinquagesimus annus, simulque hujus antecessoris Analectes de l'Ordre de Prémontré inceptus septuagesimus, ultimo in suo conventu, decrevit Commissio praefato hoc anno unum tantum jubilarium edere librum, qui indicetur qua totius seriei quinquagesimus tomus.

De sterfdatum van Norbertus' voorganger te Maagdenburg

Toen Franz Winter, de protestantse predikant van Schönebeck aan de Elbe, in 1865 zijn bekend werk schreef over de premonstratenzers in het noordoostelijke Duitsland ¹⁾, achtte hij het bepalen van de sterfdag van aartsbisschop Rutger van Maagdenburg belangrijk genoeg om er een afzonderlijke bijlage aan te wijden ²⁾. Het vaststellen van deze datum krijgt inderdaad een bijzonder belang aangezien men in meerdere bronnen leest dat Norbertus zijn aartsbisdom in een bedroevende materiële toestand zou hebben aangetroffen en daarom onmiddellijk zou begonnen zijn de onrechtmatig vervreemde goederen terug te eisen. Wij laten hier voorlopig in het midden in hoeverre deze klachten over de moeilijke beginperiode in een nieuwe functie — evenals de ontberingen en offers die een nieuwe stichting vereist — tot de gebruikelijke literaire gemeenplaatsen moeten worden gerekend. In elk geval moet de vraag worden gesteld of deze noodtoestand werkelijk bestond en o.m. of een eventuele lange *sedisvacatio* voor Norbertus' ambtsaanvaarding daarvan de oorzaak kan geweest zijn. In dit perspectief gezien dient de sterfdatum van Norbertus' voorganger, aartsbisschop Rutger, zo nauwkeurig mogelijk te worden vastgesteld.

¹⁾ F. WINTER, *Die Prämonstratenser des zwölften Jahrhunderts und ihre Bedeutung für das nordöstliche Deutschland. Ein Beitrag zur Geschichte der Christianisierung und Germanisierung des Wendenlandes*, Berlijn, 1865, in-8°, 386 blz.

²⁾ Blz. 296-297 : 3. *Excurs über den Tod des Erzbischofs Roger von Magdeburg.*

Voor deze overlijdensdag zijn heel wat verschillende data in omloop. Bij de meeste auteurs vindt men 19 december 1125 ³⁾. Anderen houden het bij 20 december 1125 ⁴⁾. Franz Winter trachtte de datum 20 december 1124 ingang te doen vinden en vergrootte aldus de verwarring ⁵⁾. Hij werd gevolgd door G. Madelaine ⁶⁾ en A. Zak ⁷⁾. Zelfs de datum 14 januari 1125 werd ooit vermeld ⁸⁾. In het zopas verschenen werk van D. Claude tenslotte vindt men de datum 29 december 1124 ⁹⁾, wat wel bewijst dat de verwarring voortduurt en dat er vanuit de bronnen een oplossing moet worden gezocht.

Ook Franz Winter had enkele bronnen nagezien die het jaar 1125 aangaven, toch koos hij de verkeerde oplossing. In zijn uiteenzetting beging hij namelijk twee vergissingen. Vooreerst nam hij aan dat de *Annalista Saxo* het jaarbegin zou hebben gewisseld met het begin van de Advent, zodat zijn jaaropgave 1125 in feite nog het jaar 1124 zou aanduiden. Zulk jaarbegin is echter in de tijdrekenkunde onbekend en onaanvaardbaar. Zijn tweede vergissing had als oorzaak een slechte tekstoverlevering van de *Fundatio monasterii Gratiae Dei*. Daar las hij: *Haec dissensio per annum fere et dimidium duravit, et ecclesia Magdeburgensis pontificali interim provisioni caruit*. Doch drie jaar na het werk van F. Winter verscheen een nieuwe uitgave van deze bron door

³⁾ P.B. GAMS, *Series episcoporum...*, Regensburg, 1873, blz. 288; W. BERNHARDI, *Lothar von Supplinburg, Jahrbücher zur deutschen Geschichte*, Leipzig, 1879, blz. 83; K. JANICKE, Art. Rüdiger, in *Allgemeine deutsche Biographie*, dl. XXIX, Leipzig, 1889, blz. 365; U. CHEVALIER, *Bio-Bibliographie*, dl. II, Parijs, 1907, kol. 4050; J. SCHAEFERS, *Personal- und Amtsdaten der Magdeburger Erzbischöfe (963-1503)*, Greifswald, 1908, blz. 30.

⁴⁾ Ph. JAFFÉ, *Geschichte des deutschen Reiches unter Lothar dem Sachsen*, Berlijn, 1843, blz. 245; L. WEILAND, in *MGH., SS.*, XII, blz. 694, noot 46. W. SCHLESINGER, *Kirchengeschichte Sachsens im Mittelalter*, dl. II, Keulen, Graz, 1962, blz. 207, geeft enkel het jaartal : 1125.

⁵⁾ Zie voetnoot 2.

⁶⁾ G. MADELAINE, *Histoire de saint Norbert*, dl. II, Tongerlo, 1928, blz. 8 : « L'archevêque Rudger était mort le 20 décembre 1124, suivant la chronologie la plus autorisée. »

⁷⁾ A. ZAK, *Der heilige Norbert, Herr von Gennep...*, Wenen, 1900, blz. 132. In zijn later werk : *Der heilige Norbert. Ein Lebensbild nach der Kirchen- und Profangeschichte*, Wenen, 1930, blz. 88, geeft hij toch 19 of 20 december 1125.

⁸⁾ Dit is wellicht een slordige weergave van « 14. Kal. Jan. », wat in feite overeenkomt met 19 december, bij Dreyhaupt, geciteerd door Ed. BODEMANN in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, 1867, II, blz. 176.

⁹⁾ D. CLAUDE, *Geschichte des Erzbistums Magdeburg bis in das 12. Jahrhundert*, dl. I. *Die Geschichte der Erzbischöfe bis auf Ruotger (1124)*, *Mitteldeutsche Forschungen*, 67/1, Keulen, Wenen, 1972, blz. 416.

H. Pabst¹⁰⁾, waarin het woordje „et” als een interpolatie wordt aangeduid, zodat er in feite moet gelezen worden : *annum fere dimidium* in plaats van *annum fere et dimidium*, een half jaar dus in plaats van anderhalf. F. Winter verloor trouwens uit het oog dat elders in dezelfde tekst, die door hem voor het eerst werd uitgegeven, de sterfdatum van Rutger op 20 december 1125 werd geplaatst¹¹⁾.

De twee bronnen die F. Winter aanhaalde om te bewijzen dat Rutger in 1124 stierf, duiden dus in feite het jaar 1125 aan. Daarnaast zijn er nog veel andere bronnen, die alle de sterfdatum van Rutger in 1125 plaatsen¹²⁾. De *Annales Rosenveldenses* geven als sterfdatum 19 december 1125¹³⁾, evenals het *Chronicon Montis Sereni*¹⁴⁾. Het necrologium van Neuwerk bij Halle vermeldt eveneens 19 december, doch zonder jaartal¹⁵⁾. Ook de *Vita Norberti A* plaatst het overlijden van Rutger terecht in 1125¹⁶⁾, evenals de *Annales Palidenses*¹⁷⁾, de *Annales Erphesfurdenses*¹⁸⁾ en de *Annalista Saxo*¹⁹⁾. Enkele bronnen van

¹⁰⁾ *MGH.*, *SS.*, XX, Hannover, 1868, blz. 686.

¹¹⁾ F. WINTER, o.c., blz. 326; H. PABST, *MGH.*, *SS.*, XX, blz. 686 : « Ruckerus duodecimus Magdeburgensi ecclesiae presedit archiepiscopus obiitque anno incarnationis dominice 1125, 13. Kalendas Januarii, cui Norbertus decimus tercius successit archiepiscopus, seditque annis octo, septem hebdomadas minus. » Deze tekst werd door H. Pabst in kleine letter gedrukt als afhankelijk van het *Chronicon Magdeburgense*, d.w.z. de *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium*.

¹²⁾ Zie de bronnenlijst bij W. BERNHARDI, *Lothar von Supplinburg, Jahrbücher zur deutschen Geschichte*, Leipzig, 1879, blz. 83, noot 1, doch sedertdien verschenen nieuwe uitgaven van meerdere van deze bronnen.

¹³⁾ *MGH.*, *SS.*, XVI, blz. 104 : « 1125...Rucherus Magdeburgensis archiepiscopus obiit 14. Kal. Januarii. Anno Domini 1126... ».

¹⁴⁾ *MGH.*, *SS.*, XXIII, blz. 140 : « Rocherus 12. Magdeburgensis archiepiscopus obiit 14. Kal. Januarii; sedit annis 6. Gumbertus Havelbergensis episcopus obiit. Anno 1126. »

¹⁵⁾ *Necrologium des Klosters Neuwerk bei Halle*, uitg. Ed. BODEMANN, in *Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg*, 1867, II, blz. 176.

¹⁶⁾ *MGH.*, *SS.*, XII, blz. 693/4 : « Anno dominicae incarnationis millesimo centesimo vigesimo quinto metropolis Saxoniae Parthenopolis orbata est suo antistite. »

¹⁷⁾ *MGH.*, *SS.*, XVI, blz. 77 : « 1125...Rocherus Magdeburgensis vita discessit. » en *ibidem*, blz. 78 : « Anno incarnationis dominice 1126. Rochero Parthenopolitano presuli priori anno defuncto successit felicis memorie NORBERTUS cum voluntate regis Lotharii. »

¹⁸⁾ *MGH.*, *SS.*, VI, blz. 537 : « 1125...Ruggerus Magdeburgensis archiepiscopus obiit; pro quo Norbertus. Anno Domini 1126. »

¹⁹⁾ *MGH.*, *SS.*, VI, blz. 762 : « A.d.i. 1125...Rochkerus etiam Magedaburgensis archiepiscopus et Gumbertus Havelbergensis episcopus obierunt. Eodem anno dux Liuderus contra Slavos trans Albiam ivit, sed inacte rediit. »

minder belang duiden ten onrechte het jaar 1126 aan ²⁰⁾, maar voor het jaar 1124 blijft geen er enkel argument meer over.

Of 19 dan wel 20 december ²¹⁾ de juiste overlijdensdag is, mag betwist blijven. Hier kon gemakkelijk een verschrijving optreden (XIII of XIII Kal.), ofwel werd Rutger inderdaad van het begin af met een dag verschil in de necrologia opgeschreven. In dat geval zou 19 december de meest waarschijnlijke dag zijn.

Men mag dus besluiten dat Rutger op 19 of 20 december 1125 is gestorven en dat de *sedisvacatio* daarna ongeveer een half jaar heeft geduurd, zoals de *Fundatio* ons leerde, nl. tot juni-juli 1126. Wanneer de bisschopszetel slechts een half jaar onbezet bleef in plaats van anderhalf jaar, zoals men meestal meende, dan kan dit feit ook niet in dezelfde mate oorzaak van verval geweest zijn in het aartsbisdom.

Een tweede besluit dat zich hier opdringt, is van methodologische aard. Wilhelm Bernhardi, wiens werk bijna een eeuw oud is, bleek het hier nog maar eens bij het rechte eind te hebben, en wel omdat hij schreef vanuit alle bronnen die hij verzameld had en die hij kritisch tegen elkaar afwoog, zelfs wanneer het maar over het bepalen van een sterfdatum ging. Nu kan men het systeem van de *Jahrbücher* bekritisieren als te analytisch, te dicht bij de teksten blijvend, te zwaar om lezen, enz. Toch zullen er weinig zogenaamde „grote synthesen” zijn die na honderd jaar nog een waardevolle leidraad kunnen bieden, hoe noodzakelijk zij op een bepaald ogenblik ook mogen geweest zijn. Een grootse visie, een algemeen inzicht in de geschiedenis kan fascinerend zijn, en alleen de grootste historici vermogen zulke

²⁰⁾ *Annales Hildesheimenses*, MGH., SS., III, blz. 115 : « 1126...Rotgerus Parthenopolitanus episcopus obiit, cui Northbertus succedit. »; *Annales Patherbrunnenses. Eine verlorene Quellschrift des zwölften Jahrhunderts*, uitg. P. SCHEFFER-BOICHORST, Innsbruck, 1870, blz. 147 : « 1126...Ruotgerus Parthenopolitanae urbis episcopus obiit, cui Northbertus succedit. »; *Chronicon Gozecense*, MGH., SS., X, blz. 154 : « Anno dominicae incarnationis 1126...Rokkerus Parthenopolitanae sedis archiepiscopus vita discessit; cui regis gratia Nortbertus, vir religiosus, successit. » Behalve de onderlinge afhankelijkheid van de eerste twee teksten, vermelden zij alle de dood van Rutger en de verkiezing van Norbert tegelijk onder het jaar 1126, zodat ze minder bewijskrachtig zijn voor de sterfdatum van Rutger. Het *Chronicon Gozecense* plaatste trouwens ook de dood van Hendrik V en de verkiezing van Lotharius verkeerdelijk in 1126.

²¹⁾ De datum 20 december vindt men, behalve in de *Fundatio*, ook in de *Excerpta ex veteri necrologio S. Mauritii in Hallis, Ord. Can. Reg.*, uitg. St. A. WUERDTWEIN, *Subsidia diplomatica*..., dl. X, Frankfurt, Leipzig, 1777, blz. 412 : « XIII Kal. Januarii Rockeri XII Magdeburg. Archiepiscopi, ... ».

taferelen tot leven te brengen, doch zolang de exactheid van de gegevens een primordiale eis blijft van de geschiedeniswetenschap, heeft ook het systeem van de *Jahrbücher* zijn reden van bestaan.

Rode Beukenlaan, 7
B-1810 Wemmel

W.M. GRAUWEN, O. Praem.

SUMMARIUM

S. Norbertus archiepiscopus Magdeburgensis factus est mense iunii-iulii 1126. De die vero obitus praedecessoris sui in illo munere, Rutgeri, discrepantia quaedam apprehenditur apud auctores. Aliis asserentibus obitum illum accidisse finiente anno 1125, aliis autem asserentibus obitum illum accidisse finiente anno 1124. Fontibus historicis antiquis accurate scrutatis, auctor ad hanc conclusionem devenit : mortuus est Rutgerus die 19 vel 20 decembris 1125. Sedes archiepiscopalis Magdeburgensis proinde vacavit plus minusve per sex menses ; et non per annum et dimidium.